

ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

КРИВОШИЙ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

**ЖІНКА В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА XVI-ПЕРША
ПОЛОВИНА XVII СТОЛІТТЯ)**

07.00.01 - Історія України.

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Запоріжжя - 1996

74(922)
Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Запорізькому державному університеті

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00743957 (Z)

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Тимченко Сергій Михайлович

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Швидько Ганна Кирилівна
кандидат історичних наук, доцент
Нестеренко Людмила Олексіївна

Провідна організація: Донецький державний університет
Міністерства освіти України

Захист відбудеться "24" СІЧНЯ 1997 р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.04.03 по захисту дисертацій
в Запорізькому державному університеті (адреса: 330600 МПС, м. За-
поріжжя, вул. Жуковського, 66, корпус V, актовий зал)

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці За-
порізького державного університету за адресою: 330600, м. Запоріжжя,
вул. Жуковського, 66, к. 11

Автореферат розісланий "20" ГРУДНЯ 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Тимченко С. М.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова незалежної української держави в число першочергових завдань поставила піднесення соціального статусу жінки та сприяння розвитку її особистості. Адже упродовж багатьох віків історії нашого народу жінки - поряд із чоловіками - виступали учасниками більшості суспільно-політичних процесів.

Саме тому, вивчення і осмислення такого складного і самобутнього явища, як місце і роль жінки в суспільному житті України другої половини XVI - першої половини XVII ст., набуває не лише наукового, але й громадського значення. Бо пізнання того, якою була жінка в той чи інший період історії народу є необхідною умовою для більш глибокого вияснення закономірностей життя суспільства в усіх його сферах.

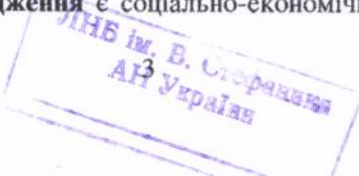
Друга половина XVI - перша половина XVII ст. були справді унікальним періодом в історії соціального, політичного і духовного розвитку українського народу. Жінка, займаючи привілейоване становище в тогочасному українському суспільстві, часто, нарівні з чоловіком, брала активну участь в усіх суспільнотворчих процесах, що відбувалися на українських землях в зазначений період. Однак, її діяльність до недавнього часу залишалась непоміченою дослідниками за проявами чоловічої ініціативи.

Цілісне відтворення становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. дає змогу не лише глибше проникнути у багатогранний світ українського середньовіччя, але й створити картину ментального розвитку української жінки, яка б відповідала реаліям жіночої природи.

Наукове дослідження даної проблеми має велике теоретичне і практично-пізнавальне значення для загального розуміння історії українського народу. Тим більше, що ця тема до останнього часу ще не була предметом ґрунтовного наукового дослідження. Вона містить цілий ряд дискусійних питань, а деякі з її аспектів потребують переосмислення.

Об'єктом дослідження став комплекс документів, наукових праць, що висвітлюють становище українського жіноцтва другої половини XVI - першої половини XVII ст. на території Волині та Центральної України - регіону, який після 1569 р., за актом Люблінської унії, був інкорпорований до Речі Посполитої. Регіональні рамки диктувалися необхідністю органічно ув'язати історичне дослідження явища із загальним перебігом історії.

Предметом дослідження є соціально-економічне, правове, духов-

не і політичне становище жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період другої половини XVI - першої половини XVII ст. Нижня хронологічна межа дослідження опирається на об'єднання земель Великого Князівства Литовського (ВКЛ) і Польського королівства (Корони) за Люблінською унією 1569 р. в одну державу - Річ Посполиту. Верхню межу становить початок визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького.

Таким чином, в поле зору дослідника потрапляє цілісний історичний етап еволюції українського народу від становлення нової держави - Речі Посполитої і до переродження її в нову історичну якість, визначену Хмельниччиною.

Стан наукової розробки проблеми

Всебічна повна і цілісна історія української жінки другої половини XVI - першої половини XVII ст. до цього часу ще не була предметом спеціального наукового дослідження ні у вітчизняній, ні в зарубіжній історіографії.

Література стосовно предмету, що досліджується, невелика. Спеціальних узагальнюючих праць з даної теми немає. Але це зовсім не означає, що дослідник почав роботу на цілком незайманому полі. Питань, дотично пов'язаних з указаним вище комплексом проблем, торкалося ряд вітчизняних та зарубіжних істориків.

Однією з перших історичних праць такого типу стала робота російського історика, етнографа Д. І. Язикова (Д. И. Языков. Изыскания о старинных свадебных обрядах у русских// Библиотека для чтения.- Т.IV.- № 10, 1834).

Вказана праця хоча й носила суто описовий характер, проте у вкладенні матеріалу не була позбавлена певної тенденційності. Становище української жінки за Д. І. Язиковим нічим не відрізнялось від становища великоросіянки і було таким же приниженим та безправним.

Вказана тенденція в російській історіографії продовжилась і в майбутньому, в тому числі в радянські часи. Більшість авторів "не помічали" того факту, що становище жінки на українських землях вигідно відрізнялось від становища жінки в Московській державі і що українську жінку не можна міряти за московськими масштабами "Домострою".

Одним з перших про це заговорив М. І. Костомаров. Він переконливо довів, що становище української жінки було набагато кращим,

ніж великоруської, адже, в Московській державі, яка пішла типовим для тогочасного суспільства шляхом розвитку деспотії, першою жертвою стала жінка, яку було перетворено на "теремну затворницю" (Костомаров Н. И. Две русские народности//Исторические монографии и сочинения.- Кн.1.- Т. 1.- СПб., 1903; Його ж: Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI-XVII столетиях.- СПб., 1860).

Заслуговує на увагу і робота М. Ф. Володимирського-Буданова, який розглянув окремі питання правового становища української жінки в сім'ї та сімейно-шлюбних відносин. (Владимирский-Буданов М. Ф. Черты семейного права в Западной России в половине XVI в.//Чтения в обществе Нестора-Летописца.VI.- К., 1890).

Певна увага становищу української жінки в суспільстві була приділена в роботах російського історика С. С. Шашкова, який врешті визнав, що південно-руська жінка мала значно більшу особисту свободу і права, ніж великоросіянка. (Шашков С. С. Очерк истории русской женщины.- СПб., 1872).

Хоча роботи польського історика Антонія І носили описовий характер та мали пропольську спрямованість, однак автор досить чітко відрізняв українську жінку від великоросіянок та польських жінок. (Антоній І. Украинские женщины//Киевская старина.- 1883.- Июнь; Його ж: Женщины при чигиринском дворе во второй половине XVII века//Киевская старина.- 1894.- Январь, март).

Проте суто наукове вивчення проблеми становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. започаткував відомий український історик, академік О. І. Левицький. Він першим з вітчизняних істориків присвятив розгляду окремих аспектів цієї складної багатопланової проблеми ряд спеціальних робіт. (Левицький О. О семейных отношениях в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.//Русская старина.- Т. XXIX.- 1880, Ноябрь; Його ж: Обычные формы заключения браков в Южной Руси//Киевская старина.- 1900, Январь; Черты семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.//Архив ЮЗР - Ч. VIII.- Т. III: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.,- К., 1909).

На підставі документів О. І. Левицький довів, що українське суспільство другої половини XVI - першої половини XVII ст. визнавало за жінкою майже рівні права з чоловіком, а жінки привілейованих станів відігравали в тогочасному суспільстві досить активну роль.

Крім цього, матеріали, які дотично торкалися питань становища

жінки в українському суспільстві, можна знайти в роботах вітчизняних і зарубіжних істориків: І. Каманіна (Каманин Н. И. К вопросу о козачестве до Богдана Хмельницкого.- К., 1884), О. Загоровського (Загоровский А. О разводе по русскому праву.- Харьков, 1884), О. Єфименко (Ефименко А. Я. Народный суд в Западной России. Южная Русь.- Т. 1.- СПб., 1905), А. Яблоновського (Jablonowski A. Stosunki rodzinne na Wołyniu na przelomie XVI i XVII w.//Przegląd Historyczny. - 1910.-№ 12, 1911.-№ 13), К. В. Харламповича (Харлампович К. В. Западнорусския православныя школы.- Казань, 1894) та інших.

В цілому, в дорадянський період було зібрано, опрацьовано, введено до наукового обігу значний архівний матеріал. Однак, історіографія питання не пройшла всіх послідовних етапів від фактологічних досліджень, систематизації матеріалу, виявлення ключових проблем до встановлення зв'язку історії жіноцтва на українських землях з загальним ходом історичного процесу.

Для праць цього періоду було майже не характерним порівняння становища української жінки із становищем жінок в інших європейських країнах, а також вияснення причин та характеру відмінностей, що існували між становищем жінки в західноєвропейському суспільстві та на українських землях. Не була достатньо вивчена і роль жінки в культурі та освіті, її ставлення до релігії, участь в громадському та суспільно-політичному житті. Хоча в російській історіографії це було зроблено ще в кінці XIX - на початку XX ст.

Вивчення становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. в радянський період проходило в зовсім інших історичних умовах, що знайшло своє відображення в інтенсивності досліджень та завданнях, які ставили перед собою історики.

В цей період спостерігається значне падіння інтересу до проблем становища жінки. Втім, в 20-ті роки з'явилася робота Іринарха Черкаського з історії громадського (копного) суду на Україні-Русі в XVI-XVIII ст. (Черкаський І. Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI-XVIII вв.//Праці комісії історії литовсько-руського та українського права.- К., 1928).

В написаному на широкій джерельній базі дослідженні була дана характеристика та зроблена оцінка участі жінок непривілейованого стану в діяльності копних судів. Двадцять років дали ще декілька робіт, в яких автори дотично торкалися проблем становища жінки в українському суспільстві.

Найбільш цікавою є робота вітчизняного історика А. Савича

(Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусії в XVI-XVII в.- К., 1929). В ній автор торкнувся питання участі жінок в культурних рухах, що розгорнулися на українських землях в XVI-XVII ст.

Лише через кілька десятиліть історики знов звернулися до проблеми становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. Окремі аспекти становища жінки в сім'ї знайшли відображення в історико-етнографічній монографії українського історика К. І. Гуслистого, яка побачила світ в кінці 50-х років, але поспішно була заборонена і більше не друкувалась (Гуслистий К. І. Українці. Історико-етнографічна монографія. - К., 1959).

Певну роль в дослідженні соціального становища української жінки зіграла робота І. Валіконіте, С. Лазутки (Лазутка С., Валіконите И. Имущественное положение женщины (матери, жены, дочери, сестры) привилегированного сословия по Первому Литовскому статуту//Научные доклады. Высшие учебные заведения Литовской ССР, Сер. История, Т. XVI.- Вильнюс, 1976) та М. В. Кашуби (Кашуба М. В. Давньоруські традиції трактування образу жінки та їх продовження на Україні//Київська Русь: культура, традиції.- К., 1982).

Кінець 80-х - початок 90-х років був ознаменований пробудженням інтересу істориків до вивчення соціального становища української жінки взагалі і в зазначений період зокрема. З'явилось ряд публікацій, присвячених окремим аспектам даної проблеми. В них висвітлювалися питання соціального становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст., а також робилася спроба історіографічних узагальнень.

Суттєвим кроком до більш глибокої розробки окремих питань становища жінки стали роботи сучасних істориків І. С. Стороженка (Мицик Ю. А., Плохій С. М., Стороженко І. С. Як козаки воювали: Історичні розповіді про запорозьких козаків.- Дніпропетровськ, 1990), О. М. Апанович (Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків.- К., 1991), С. М. Плохія (Плохій С. Покрова Богородиця в Україні//Пам'ятки України.- 1991.- № 5), М. Ф. Котляра, В. О. Смолія (Котляр Н. Ф., Смолий В. А. История в жизнеописаниях.- К., 1990), Ю. А. Мицика (Мицик Ю. А. Ще одна Роксолана//Жовтень.- 1985.- № 3.- с. 135-136), Н. М. Яковенко (Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна).- К., 1993), Г. К. Швидько (Швидько А. К. Социально-экономическое развитие городов Украины в XVI-XVIII вв.- Днепрпетроск. ДГУ., 1979) та інших.

В цих роботах автори, спираючись на документальні свідчення,

роблять деякі узагальнюючі висновки та наводять нові маловідомі факти з історії українського жіноцтва XVI-XVII ст.

Значний інтерес представляють також роботи В. Андрущенка (Андрущенко В. Запорозжці і жіноцтво//Наука і суспільство.- 1991.- № 7), А. Кравченка (Кравченко А. Козацька наречена//Запорозжці. До історії козацької культури.- К., 1993), О. Козулі (Козуля О. Жінки в історії України.- К., 1993) та Н. М. Божко (Божко Н. М. Культурницька діяльність жінок України в XVI-XVII ст.//Жінки України сучасний статус і перспективи. Міжнародна науково-практична конференція.- Одеса, 1995).

Відзначимо, що останнім часом збільшився інтерес дослідників до історії українського жіноцтва взагалі і до становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. в тому числі. Про це свідчать останні міжнародні конференції та круглі столи в Одесі і Дніпропетровську.

Проблема становища жінки на українських землях привертала увагу і дослідників з діаспори О. Лугового (Луговой О. Визначне жіноцтво України: Історичні життєписи.- К., 1994), І. Патрила (Патрило І. Вплив християнства на українське законодавство//Релігія в житті українського народу. ЗНТШ., Т. 181.- Мюнхен-Рим-Париж, 1966), О. Трофимовської, М. Кобринської (Трофимовська О., Кобринська М. Жінки//Енциклопедія українознавства: в 10-ти т. (Під ред. В. Кубійовича).- Львів, 1993) та інших.

Проте, їх роботи або часто носили описовий характер, або в них часто бракувало глибокого аналізу джерел і наукових досліджень з цієї проблеми.

Аналіз історіографічного огляду дозволяє з упевненістю констатувати, що вивчено лише окремі питання становища жінки в суспільному житті України другої половини XVI - першої половини XVII ст. Спеціального дослідження, яке б охоплювало всі найголовніші аспекти соціального становища жінки ні в українській радянській, ні в зарубіжній історіографії немає. Саме тому метою даної роботи є всебічне комплексне відтворення цілісної історичної картини становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. та визначення масштабів впливу жінок на різні сфери духовного життя тогочасного українського суспільства.

Виходячи з поставленої мети, були сформульовані такі дослідницькі завдання:

1. Розглянути становище української жінки в загальноєвропей-

ському контексті (X - перша половина XVII ст).

2. Проаналізувати особливості становлення релігійного та світського ідеалу жінки в історії України (X - перша половина XVII ст).

3. Показати роль жінки в суспільно-політичному житті українських земель другої половини XVI - першої половини XVII ст.

4. Дослідити роль та функції жінки в сім'ї та господарській сфері.

5. Виявити основні напрямки участі жінок в духовному житті українського народу.

6. Визначити масштаби впливу жінок на різні сфери духовного життя тогочасного українського суспільства.

7. Створити узагальнюючий образ української жінки другої половини XVI - першої половини XVII ст.

Методологічною основою даного дисертаційного дослідження стали діалектичні принципи пізнання історичної дійсності - історизму, за яким вивчення і узагальнення історичних подій об'єктивно-можливе виключно на основі науково-критичного аналізу як архівних, так і опублікованих джерел. Із спеціально-наукових методів в дисертаційній роботі переважно використовувалися історико-генетичний, історико-порівняльний та історико-системний методи.

Такий підхід до висвітлення становища жінки в суспільному житті України другої половини XVI - першої половини XVII ст. дає змогу не лише виділити жінок із складної системи зв'язків між людьми, але й створити на цій основі узагальнюючий образ української жінки.

Основні положення дисертації, які виносяться на захист:

1. Становище жінки на українських землях вигідно відрізнялось від становища жінок в більшості країн Західної Європи.

2. Формування світського ідеалу української жінки відбувалось одночасно з піднесенням ідеалу святості та під впливом різноманітних взаємопроникаючих елементів, найголовнішими з яких були соціальний фактор та геополітичне становище українських земель.

3. Беручи досить активну участь в житті тогочасного українського суспільства, жінка часто нарівні з чоловіком відгукувалась на всі віяння часу і мала широкий простір для своєї ініціативи.

4. Спалах культурно-національного піднесення, що розгорнувся на українських землях в кінці XVI - першій половині XVII ст. відбувся в умовах відносної рівноваги прав між статями, що виключало можливість подавлення жіночої ініціативи та гіпертрофію чоловічої влади.

5. Значний вплив з боку жінок на різні сфери духовного життя суспільства: релігійну свідомість, політичне мислення, культурно-освіт-

ні інтереси та стереотипи морально-етичних цінностей призвели до насичення культури, а далі й ментальності українського народу ідеями та поглядами, типовими для жіночої свідомості.

6. В українській культурі зазначеного періоду яскраво простежується паритетність чоловічої та жіночої культур, що свідчить про значне поширення і авторитет останньої.

Джерельна база дисертації включає різноманітні за змістом і характером опубліковані і неопубліковані документи та матеріали, котрі в загальних рисах, виходячи з потреб даного дослідження, можна поділити на такі групи :

- законодавчі і регламентаційно-правові акти, кодекси, статuti; акти і документи приватно-публічного змісту; поземельні та імунітетні привілеї - данники і їх підтвердження, майнові угоди та розпорядження, заповіти, ділчі та межові акти, документація судових процесів;

- приватне листування і приватні господарські розпорядження;

- нарративні джерела: літописи, хроніки, мемуари іноземного походження.

В основу дисертаційного дослідження покладено рукописні комплекси, котрі впродовж досліджуваного періоду стосувалися Волині і Центральної України. Це матеріали Руської або Волинської метрики. Остання була започаткована з серпня 1569 р. як окрема серія, яку оформляли "руські писарі" Коронної канцелярії для обслуговування потреб інкорпорованих до складу Корони Польської Київського, Волинського і Брацлавського воеводств, а після 1618 р. - і новоприєднаної Чернігово-Сіверщини. На території цих земель, у відповідності до Люблінського унійного привілею 1569р. діяло не коронне (польське), а місцеве (русько-литовське) право.

Слід додати, що наймісткіше корпусне видання джерел з історії України - "Архив Юго-Западной России" - опирається переважно на документи з актових книг Волині та Київщини.

На сьогодні в Центральному державному історичному архіві (ЦДДА) м. Києва зберігається з канцелярій Володимирського гродського і земського судів - 124 книги (ф. 27, 28), Кременецького гродського і земського судів - 187 книг (ф. 21, 22), Луцького гродського, земського і підкоморного судів - 318 книг (ф. 24, 25, 26).

Значна кількість використаних в роботі документів знаходиться в рукописному відділі Національної наукової бібліотеки ім. Вернадського НАН України. Це, перш за все, архів О. І. Левицького (ф. 81), в якому міститься ряд неопублікованих документів, що стосуються сімейно-

шлюбних відносин та становища жінки в суспільному житті України другої половини XVI - першої половини XVII ст.

Не залишилися поза увагою автора фольклорні і публіцистичні матеріали та спогади іноземних мандрівників, які побували в зазначений період на українських землях. Разом з архівними джерелами вони є цінним матеріалом при вивченні даної теми.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що окремі її теоретичні висновки та узагальнення можуть бути враховані сучасними діячами жіночого руху для більш глибокого розуміння історичних традицій українського жіноцтва та їх практичного застосування при розв'язанні назрілих проблем сьогодення.

Матеріали дисертації можуть бути використані при читанні вузівських курсів з історії України при підготовці спецкурсів та спецсеминарів з історії культури, українського жіноцтва.

Наукова новизна дисертації. Дана робота є першою спробою комплексного дослідження становища жінки в українському суспільстві другої половини XVI - першої половини XVII ст. Залучаючи до наукового обігу нові та маловідомі документальні джерела, автор прагне переосмислити роль та місце жінки в суспільному житті України в другій половині XVI - першій половині XVII ст.

Апробація дослідження. З викладенням основних положень дисертації автор виступав на міжнародних, Всеукраїнських та регіональних наукових конференціях у Дніпропетровську (1995 р.), Одесі (1995 і 1996 рр.) та Запоріжжі (1993, 1995, 1996 рр.).

II. СТРУКТУРА І ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

В основу структури дисертації покладено проблемно-хронологічний принцип та принцип ретроспекції - від відомого до невідомого, від менш далекого до більш далекого минулого, що дозволяє визначити основні напрямки становлення образу жінки в історії України та довести, що корені традицій почитання жінки в українському суспільстві міцно вросли в духовне тіло Давньої України.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, заключення, додатків та списку використаних джерел і літератури. Обсяг дисертації складає 177 с. машинописного тексту.

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначена мета і завдання дослідження, названо його об'єкт і предмет, окреслені хронологічні рамки, історіографічна та джерельна база, новизна та

практичне значення роботи, визначаються основні положення, що вносяться на захист.

Перший розділ - "Становище української жінки часів середньовіччя в загальноєвропейському контексті" - присвячено дослідженню суспільного становища жінки в країнах середньовічної Європи та розгляду шляхів формування релігійного та світського ідеалу жінки в історії України.

Поступове утвердження католицької церкви в Європі та піднесення в суспільстві релігійного догматизму значною мірою сприяло падінню авторитету жінки, посиленню її закріпачення в сім'ї. Піднесення релігійного культу Диви Марії не змогло реабілітувати жінку в очах суспільства.

Значна догматизація середньовічної науки та відсутність передумов соціального, економічного чи політичного характеру гальмували вихід католицького вшанування Богоматері за рамки культового поклоніння.

Ідея оборонництва і заступництва Богородиці, возведена в Київській Русі до рівня державної ідеології, не мала передумов для розвитку в західноєвропейському суспільстві.

Ідеал святості не сприяв виробленню світського ідеалу жінки, а лише підкреслював її земну недосконалість. На тлі загальної дискримінації жінки в європейському суспільстві прояви пошани до неї, як то культ "дами серця" чи куртуазія, були кволими паростками визнання жіночої значимості і особливого впливу на загальний перебіг подій не мали.

В середньовічній культурі українського народу становлення узагальнюючого образу жінки відбувалось на основі давньої сталої традиції вшанування жінки, одночасно з формуванням в суспільстві релігійного та світського ідеалів української жінки, які найтісніше перепліталися і пронизували одне одного. Світський ідеал української жінки став складовою частиною традиції ставлення української людини до жінки та жінки-матері. Прийняте Руссю християнство не змогло повністю витіснити попередню релігійну традицію. Язичницький культ почитання жіночих Богинь своєрідно поєднався з культом Богородиці, Матері-заступниці.

В духовній культурі українського народу культ Богоматері вийшов за межі суто релігійного сприйняття і перетворився на один з елементів духовної традиції народу.

Форма вшанування Богородиці на українських землях була навід-

міну від Західної Європи не релігійно-догматичною, а традиційно-ідеалістичною. Світський ідеал української жінки став складовою частиною традиції ставлення української людини до жінки та жінки-матері.

Другий розділ - "Жінка в суспільно-політичному житті України в другій половині XVI - першій половині XVIIст." - присвячений дослідженню соціально-економічного, правового становища жінки та її ролі в сім'ї і господарстві.

Аналіз природи і характеру становища жінки в суспільно-політичному житті українського суспільства дозволив встановити слідуєче.

В тогочасному українському суспільстві, як у специфічній системі зв'язків між людьми, жінка існувала в конкретному соціальному середовищі, в якому керувалася притаманними їй нормами поведінки, духовною орієнтацією та стереотипами морально-етичних цінностей.

Будучи значимою одиницею суспільства, жінка за повнотою своїх прав і свобод не становила в цей період будь-якого виключення (Левицький О. Черги семейного быта в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.// АЮЗР.- Ч. VIII.- Т. III. Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси XVI-XVII вв.- К., 1909.- С. 1- 120).

Правове становище жінки в цей період нормував Литовський Статут.

У його карних і цивільних постановах був проведений принцип рівноправності жінки і чоловіка. Жінки, нарівні з чоловіками, могли бути суб'єктом прав і зобов'язань без основних обмежень. Жінки часто навіть зловживали своєю свободою і правами, про що свідчать занесені покривдженнями до актових книг записи (ЦДІА.-Ф.20.-Оп.1.-Арк. 5 зв., Арк. 6, 9, 11 зв.).

Однак такий стан речей не був прерогативою виключно жінок вищих суспільних станів. В нижчих верствах тогочасного суспільства відбувався схожий з названим за сутністю процес, але відмінний за мотивами і результатами. Жінки нижчих суспільних станів також могли бути і суб'єктом прав та зобов'язань (ЦДАДА.- Литовська метрика. Книги записів.- № 6.- Арк. 55.105-109) і мати досить широкі майнові права (ЦДІА.- Ф. 25.- Оп. 1., Спр. 7.- Арк. 218 зв; Ф. 28.- Оп. 1, Спр. 19.- Арк. 670 зв.- 671).

Українська сім'я в зазначений період базувалася на принципах рівноправності подружжя. Дружина була для чоловіка не слугою-рабинею, а товаришкою в сімейному житті.

Обов'язкове "віно" робило дружину матеріально незалежною від чоловіка за його життя і забезпечувало жінку у вдовуванні. Українська

жінка могла і після шлюбу одержати свободу - розлучитися з чоловіком. Розірвання шлюбу за ініціативою жінки було звичайним для того-часного суспільства явищем.

Культурно-національне піднесення, що розгорнулося на українських землях в кінці XVI - першій половині XVII ст., відбувалося в умовах відносної рівноваги прав між статями, що виключало можливість подавлення жіночої ініціативи та гіпертрофію чоловічої влади.

У **третьому розділі** дисертації - "Жінка в духовному житті України" - досліджуються особливості релігійного життя українського жіноцтва, його ставлення до освіти та роль жінки в українському мистецтві другої половини XVI - першої половини XVII ст.

Українська церква не заперечувала ні визначне місце матері в українській родині, ні майже паритетність жінки в церкві, ні її активну участь в житті суспільства. Проведений аналіз архівних матеріалів переконливо доводить, що жінка і в релігійному житті почувала себе досить непригніченою. Так обряд вінчання польського жолнера Балцера Мартишевського з княгинєю Софією Сокальською в 1585 р. проводили з ініціативи останньої католицький ксьонз і православний священник (АЮЗР.- Т. III.- Ч. VIII. Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв.- К., 1909.- С. 438). Українська жінка не відчувала над собою тієї суворой церковної опіки та зневаги, яка випала на долю західноєвропейських жінок. "Виписка із книг трибунальних і гродських воеводств Київського, Брацлавського та Житомирського у справі про невіддачу ґрунтів Митрополиту Київському княжною Корецькою" засвідчує, що княжна була повноправною учасницею судових процесів за участю вищого православного духовенства (ЦНБ. ВР.- Ф. 160.- Од. зб. № 695).

З посиленням наступу на українські землі католицизму та європейського нововірства посилюється інтерес українського жіноцтва до релігійних проблем. Жінки-шляхтянки нерідко виступали і як палкі прихильниці православ'я, і як такі, що по декілька разів змінювали віру.

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що дівчата з шляхетних українських родин отримували освіту в домових і монастирських школах. В листі ігумена Рихловського монастиря Луки Григоровича до охочекоморного полковника Іллі Новицького говориться, що ігумен послав до синів і дочки І. Новицького "вчених монахів і черничок для навчання грамоті і рукоділлю" (Заруба В. М. Охочекомонний полковник Ілля Новицький і його архів//Рукописна книжкова спадщина України.- Вип. 1.- К., 1993.- С. 23).

Аналіз документальних свідчень доказує, що батьки рідко нехтували початковою освітою дочок, адже в різноманітних записках, занесених до актових книг жінками, обов'язково згадувалося і про власноручний підпис особи, що його видавала.

Неписьменність серед жінок вищих і середніх верств тогочасого українського суспільства була досить рідкісним явищем. Більше того, деякі українські шляхтянки мали вищу, на той час, освіту. Жінки не-привілейованих станів отримували початкову освіту в монастирських та братських школах.

Сліди вільного, повноправного жіноцтва добре помітні і в українському мистецтві. Воно дає унікальний для Європейської цивілізації зразок неспотвореного розвитку чоловічої та жіночої ліній.

Загальна картина культурного розвитку українських земель характеризується присутністю в ньому значного жіночого напластування. Аналіз пісенної творчості переконує, що жіночий репертуар помітно перевершує чоловічий. У величальних і обрядових піснях жінка, в більшості випадків, посідає центральне місце.

Український народний живопис, як і пісенно-поетичну творчість важко уявити без щедрої жіночої руки. Пісенна душа української жінки в поєднанні з її працелюбством та господарськими здібностями вилилися в хатні розписи і чарівні вишивки.

III. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ І ВИСНОВКИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1. На основі аналізу корпусу документальних матеріалів, автор дійшов висновку, що характер суспільного становища української жінки вигідно відрізнявся від становища жінки в країнах Західної Європи.

Це сталося, головним чином, через відсутність в західноєвропейському світогляді сталої традиції вшанування жінки, а також передумов соціального, економічного та політичного характеру.

2. Становлення місця і ролі жінки в суспільному житті українських земель відбувалось в умовах існування сильної дохристиянської традиції ставлення української людини до жінки та жінки-матері та під впливом цілого комплексу різнорідних взаємопроникаючих факторів, до яких, в першу чергу, належить соціальний фактор, пов'язаний з дією різних форм соціального життя, геополітичне становище українських земель та вплив культури і ментальності сусідніх народів.

3. Важке пограничне життя виробило в жінки риси незалежної,

завжди готової до відсічі і боротьби за виживання особистості.

Жіноча складова виробленої на пограниччі системи цінносних орієнтацій не була спотвореною ні релігійним, ні соціальним, ні ідеологічним зрізничуванням і розвивалася нарівні з чоловічою. В цих умовах була вироблена стала система взаємозв'язків жінки і чоловіка, жінки і сім'ї, жінки і суспільства.

4. Відносна рівновага прав між статями виключала можливість подавлення ініціативи української жінки та гіпертрофію чоловічої влади.

5. Нарівні з чоловіком жінка приймала участь в усіх свідомо і суспільнотворчих процесах, що відбувалися на українських землях в другій половині XVI - першій половині XVII ст.

6. Значного поширення набула і торгово-економічна діяльність жінок. Вона відбувалася в межах їх можливостей та на відповідному рівні.

7. Початкова освіта жінок була поширена не лише серед жінок шляхетного стану, але й серед міщанства та селянства. Важливим напрямком діяльності жінок привілейованих станів було заснування монастирів, шкіл та побудова церков.

8. Українське мистецтво дає унікальний для європейської цивілізації зразок паритетного розвитку чоловічої та жіночої ліній.

9. Аналіз впливу жінок на різні сфери духовного життя українського суспільства другої половини XVI - першої половини XVII ст. дає можливість стверджувати, що насичення культури, а далі й ментальності народу ідеями та поглядами, типовими для жіночої свідомості, призвело до вироблення цілого комплексу естетичних цінностей, типових для жіночої свідомості.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Кривоший О. П. Роль образу Богоматері в духовному становленні Запорожжя//Південна Україна XVIII-XIX століття. Записки науково-дослідницької лабораторії історії Південної України ЗДУ. Запоріжжя, 1996.- Випуск 1.-№ С. 69-71

2. Кривоший О. П. Жінка в історії Запорозького козацтва//Тези доповідей на міжнародній науково-практичній конференції "Жінки України: сучасний статус і перспективи".- Одеса, 1995.- С. 45-47

3. Кривоший О. П. Д. І. Яворницький про українське жіноцтво//

Тези доповідей на міжнародній науковій конференції, присвяченій 140-річчю від дня народження Д. І. Яворницького та 90-літтю XIII Археологічного з'їзду "Регіональне і загальне в історії".- Дніпропетровськ, 1995.- С. 114-115.

4. Кривоший О. П. Роль жінки у формуванні державотворчих традицій на українських землях в кінці XVI - середині XVII ст.//Матеріали міжнародної наукової конференції "Відродження української державності: проблеми історії та культури".- Одеса, 1996.- Ч. 1.- С. 166-167

5. Кривоший О. П. Звичай безшлюбності у запорожців//Тези до науково-практичної конференції "Традиційні соціальні цінності запорізького козацтва і сучасна молодь".- Інформаційний листок.- Запоріжжя, 1996.- С. 1

Krivoshey A. P. Woman in the social life of the Ukraine (second half of the XVI - first half of the XVII century). Manuscript

Dissertation for the competition for an academie of a candidate of History on speciality 07.00.01 - History of the Ukraine. Zaporozhye's State University, Zaporozhye - 1997.

It is defended the manuscript, in which contains the research of women nature and character in the Ukrainian society of the second half of the XVI - first half of the XVII century. Specific features of Ukrainian woman status are defined. They were stipulated by the influence of pre-christian traditions, christian moral and the whole complex of interpenetrating factors, the main of Ukrainian lands and social factor.

Кривошей А. П. Женщина в общественно-политической жизни Украины (вторая половина XVI - первая половина XVII ст.)

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01.- История Украины, Запорожский госуниверситет, Запорожье, 1996.

Защищается текст диссертации, содержащий исследование природы и характера положения женщины в украинском обществе второй половины XVI - первой половины XVII ст. Определены специфические национальные особенности положения женщины на украинских землях, обусловленные влиянием дохристианских традиций, христианской морали и целого комплекса взаимопроникающих факторов, главными из которых были геополитическое положение украинских земель и социальный фактор.

Ключові слова: українське жіноцтво, ідеал жінки, "материзна", освіта, культура, Україна.

Зривує

Здано до набору 15. 12. 1996.
Підписано до друку 15. 12. 1996.
Ум. Друк. Арк. 1,0. Зам. № 0562 / 96
Тир. 100 экз. ЧПКФ "Павел"
33 87 61

438916

AB 36.509